

O'SMIRLIK DAVRIDA KOMMUNIKATIV USTANOVKALARNI SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Raximova E'tibor Rustamovna

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15273026>

O'smirlarning gender xulq-atvori bilan bog'liq masalalar so'nggi paytlarda olimlar va amaliyotchilar tomonidan faol muhokama qilinayotgan masalalar qatoriga kiradi. Ma'lumki, o'smirlik davrida shaxsning shakllanishiga jinsiy yetilish sezilarli ta'sir ko'rsatadi [6]. O'smirlarga tarbiya va individual yondashuvning zamonaviy talablarini jinsning psixologik xususiyatlarini, maktab o'quvchisining gender o'z-o'zini anglashini hisobga olmasdan tushunib bo'lmaydi. F. Rays ta'kidlaganidek, rivojlanish davrining boshida muloqot gomo ijtimoiy xususiyatga ega bo'ladi, ya'ni bolalar o'z jinsidagi tengdoshlari bilan muloqot qilishni afzal ko'radilar, keyinchalik esa muloqot geterosotsial tus oladi - har ikki jins vakillari bilan kommunikativ o'zaro ta'sirga kirishish tendensiyasi kuzatiladi [6]. O'smirlik yoshidagi o'g'il va qiz bolalarning muloqotda o'zini namoyon qilish imkoniyati ko'p jihatdan ularning kommunikativ ustanovkalari bilan belgilanadi.

Psixologik tadqiqotlarda o'g'il va qiz bolalar muloqotidagi farqlar bolalarning jinsga ko'ra alohida guruhlarda ijtimoiylashuvdan o'tishi va ijtimoiy o'zaro ta'sirning turli madaniy me'yorlarini o'zlashtirishi bilan izohlanadi. A. Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasi nuqtai nazaridan, modellashtirish va teskari aloqa bilan birga keladigan odamlarning haqiqiy o'zaro ta'sirini kuzatish insonga ma'lum ijtimoiy vaziyatlarda o'zini maksimal shaxsiy foyda bilan tutishni o'rganish imkonini beradi [2]. E. Igli ijtimoiy rollar nazariyasi erkak va ayol jinsi vakillariga nisbatan ijtimoiy kutilmalarni ko'rib chiqadi. Shunday qilib, ayollardan hissiy iliqlik, g'amxo'rlik kutiladi, chunki bunday xususiyatlar ularning ijtimoiy institutlar tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan ijtimoiy roliga kiradi [7].

Mazkur nazariyalarda xotin-qizlarning ijtimoiylashuvi fenomeni sheriklarni ushlab turish, o'zi haqidagi shaxsiy ma'lumotlarni oshkor qilish, nizolardan qochish orqali namoyon bo'ladigan ijtimoiy qaramlik modelini o'zlashtirish orqali tushuntiriladi. Erkak jinsi vakillari muloqotda sheriklarning qo'llab-quvvatlashini cheklash va o'zini oshkor qilishdan qochish orqali namoyon bo'ladigan hokimiyat va mustaqillik orqali ijtimoiylashadi. Bir qator psixologik tadqiqotlar o'smirlarning muloqot va shaxslararo munosabatlarining gender xususiyatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan [1]. T.P. Avdulova shaxsning turli gender tiplariga ega bo'lgan o'smirlarda muloqot va o'z-o'zini nazorat qilish ehtiyojini o'rgangan.

U shaxsida feminin va androgen xususiyatlari ustun bo'lgan o'smirlarning aksariyatida muloqotga bo'lgan ehtiyojning yuqori ko'rsatkichlari, muloqotni saqlab qolish va muloqot doirasini kengaytirishga intilish ifodalanganligini aniqladi. Ular uchun umuman shaxslararo munosabatlar, xayrixohlik va hozirjavoblik muhimdir. Shaxsiyatning maskulin tipiga ega bo'lgan o'smirlarda muloqotga bo'lgan ehtiyoj o'rtacha va past darajada namoyon bo'ladi. Bu ehtiyoj maskulin o'smirlar uchun ustunlik qilmaydi, ular yangi aloqalarga intilmaydilar. Kommunikativ o'z-o'zini nazorat qilish darajasi bo'yicha maskulin, femin va androgen o'smirlar farqlanadi.

Birinchisi o'zini o'zi nazorat qilishning o'rtacha yoki yuqori darajasi bilan tavsiflanadi, ikkinchisi muloqotda o'zini o'zi nazorat qilishning o'rtacha darajasiga ega, ammo o'zaro ta'sir vaziyatining o'zgarishiga javob beradi, ko'p hollarda sherigiga moslashishga tayyor. Androgen

o'smirlar muloqotda o'z-o'zini yuqori yoki o'rtacha nazorat qiladilar, ular har qanday rolga oson kirishadilar, muloqot vaziyatining o'zgarishiga moslashuvchan javob beradilar. 14-16 yoshli maktab o'quvchilarining do'stlik va do'stona muloqot haqidagi tasavvurlarini aniqlab, Ye.V. Yurkova qizlar o'g'il bolalardan farqli o'laroq, do'stlikni muloqotga bo'lgan ehtiyojni qondirish sifatida ko'rishga ko'proq moil ekanligini aniqladi.

N.V. Lanina o'smirlar va ularning ota-onalari bilan psixologik-pedagogik ish dasturini ishlab chiqdi va amalga oshirdi [5]. Ushbu dastur o'smirlarning ijobiy jinsiy rivojlanishini tuzatish va qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga olgan. O'smirlar bilan guruhli mashg'ulotlar jins bo'yicha bir xil bo'lgan o'g'il va qiz bolalar guruhlarida ham, aralash guruhlarda ham o'tkazildi. N.V.Lanin zalida bo'lgani kabi, asosan bir jinsli guruhlarda muvaffaqiyatli jinsiy rolli moslashuvni ta'minlaydigan muloqot ko'nikmalari rivojlandi. Aralash guruhlarda esa o'g'il va qiz bolalarning o'zaro muloqotga kirishish, o'zaro tushunish va hamkorlik ko'nikmalarining optimal kommunikativ ustanovkalarini rivojlantirish uchun sharoit yaratildi.

Ushbu muammoga bo'lgan keng qiziqishga qaramay, o'smirlar muloqotining gender xususiyatlarining ko'plab masalalari o'rganilmaganligicha qolmoqda. Biz tomonimizdan o'smir yoshdagi o'g'il va qiz bolalarning kommunikativ ustanovkalari xususiyatlari kabi jihat tadqiq etildi. Shuni ta'kidlash kerakki, psixologik bilimlarning zamonaviy bosqichida kommunikativ ko'rsatmalar psixologlar tomonidan turlicha talqin qilinadi. A.N. Ivashov va Ye.V. Zaika fikricha, shaxsning kommunikativ ustanovkalari ma'lum bir uslubda va ma'lum bir turdagi afzal ko'rilgan sheriklar bilan munosabatlar o'rnatishga tayyorlikni ta'minlaydi [4].

V.V. Boyko shaxsning kommunikativ ustanovkasini o'zaro ta'sir bo'yicha sheriklarning u yoki bu turlariga ma'lum bir usul bilan javob berishga tayyorlik sifatida ta'riflaydi, bu mavjud muloqot tajribasi, ularning mohiyati bo'yicha shakllangan baholar va kechinmalar bilan bog'liq.

Shunday qilib, muallif ustanovkani reaksiya klishe'lari sifatida, tanish hayotiy vaziyatlarga, takrorlanuvchi ijtimoiy hodisalarga, tez-tez uchraydigan odamlar tiplariga ma'lum bir tarzda javob berish odati sifatida ko'rib chiqadi. O'z navbatida o'smirlik davrida kommunikativ ustanovkalarni yuzaga kelishi ularni shaxs sifatida shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Авдулова Т.П. Гендерная социализация и структура общения в отрочестве // Психологические исследования [Электронный ресурс] : электрон. науч. журн. 2009. № 5(7). URL: <http://psystudy.ru> (дата обращения 14.01.2014).
2. Бандура А. Теория социального научения : пер. с англ. / под ред. Н.Н. Чубарь. СПб. : Евразия, 2000.
3. Воронцов Д.В. Гендерная психология общения: монография. Ростов н/Д : ЮФУ, 2008.
4. Ивашов А.Н., Заика Е.В. Методика исследования коммуникативных установок лично сти // Вопросы психологии. 1991. № 5. С. 162–167.
5. Ланина Н.В. Психологические особенности полоролевого развития подростков в семье: автореф. ... канд. психол. наук. Воронеж, 2000.

6. Психология человека от рождения до смерти. Психологический атлас человека / под ред. А.А. Реана. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007.
7. Eagly A., Jonson B. Gender and leadership stile: a meta-analysis // Psychological bulletin. 1990. Vol. 108, № 2. P. 233–256.